

# Nicholas H. Smith

---

## Ekspressivisme hos Brandom og Taylor

Blandt filosoffer er der i øjeblikket stor interesse for idéen om filosofisk *ekspressivisme*. Dette skyldes ikke mindst det banebrydende arbejde af Robert Brandom, der benytter termen 'ekspressivisme' som betegnelse for ikke alene sit eget projekt, men for en hel filosofisk tradition, der indbefatter tænkere så forskellige som Kant, Hegel, de amerikanske pragmatister, Heidegger og Wittgenstein (Brandom 1994; 2000a). Ifølge Brandom byder denne tradition på en kilde til indsigter, der i systematiseret form kan stille alvorlige spørgsmålstegn ved det gamle dominerende paradigme i filosofien, nemlig 'repræsentationalismen'. Det repræsentationalistiske paradigme forudsætter, at den repræsentationelle relation – mellem f.eks. tanke og genstand, ord og ting, sprog og verden – er oprindelig, således at repræsentationer optræder først i rækken af forklaringer på, hvad vi er i stand til at tænke, vide og sige. Ekspressivismen benægter dette og fastholder, at den 'ekspressive' relation er fundamental. Brandoms systematiske fremstilling af det ekspressivistiske alternativ til repræsentationalisme har en imponerende 'opretholdelseskraft', for nu at benytte Habermas' vending, og den har med rette været omdrejningspunktet for nylige debatter om ekspressivismens natur (Habermas 2000: 322).

Det er imidlertid overraskende, at Charles Taylors arbejder om ekspressivisme, som han var berømt for i 1970'erne og 80'erne, knap nok har optrådt i disse debatter.<sup>1</sup> Når alt kommer til alt, er det rimeligt at sige, at før den nylige interesse for ekspressivisme, udløst af Brandoms arbejde, skyldtes udbredelsen af termen 'ekspressivisme' i filosofiske cirkler hovedsageligt to kilder: Dens brug som betegnelse for en position inden for metaetik, der også sædvanligvis kaldes *emotivisme*; og Taylors meget anderledes brug af den, (der igen står i gæld til Isaiah Berlin), til at angive en opfattelse af menneskelig handlen og dennes forhold til naturen, som historisk set opstod ud af Romantikken. Det er ligeledes uheldigt, at Taylors arbejde på dette område er blevet oversat, da

det behandler et aspekt af, hvad det vil sige at 'udtrykke' noget, der er af stor filosofisk betydning, men som har en tilbøjelighed til at forblive i baggrunden – skjult og måske endda undertrykt – i den aktuelle debat om ekspressivisme. Det er i hvert fald den påstand, jeg vil fremføre her.

Jeg vil begynde med at tage Brandoms forslag op om, at ekspressivismen følger den amerikanske pragmatisme ved at forsøge at fremme Oplysningens sag. Dette giver os den første modsætning til Taylors forståelse af ekspressivisme, da Taylor opfatter ekspressivisme som værende uløseligt forbundet med den romantiske kritik af Oplysningen og som stående i fundamental modsætning til Oplysningsnaturalismen. Derefter vil jeg sondre mellem to egenskaber ved, hvad vi normalt mener med termen 'udtryk', af hvilke det ene giver et intuitivt grundlag for at forstå Brandoms ekspressivistiske program, og det andet giver en fortolkningsnøgle til at forstå Taylors udgave af ekspressivismen. Efter i korte træk at have set på grundprincipperne i Taylors ekspressivisme vil jeg slutte af med at overveje dennes forhold til Romantikken på den ene side og til Brandoms ekspressivistiske fornyelse af Oplysningsprojektet på den anden.

### *Den Anden Oplysnings ekspressivisme*

I et essay med titlen "The Pragmatist Enlightenment (and its Problematic Semantics)" præsenterer Brandom en interessant fremstilling af klassisk amerikansk pragmatisme som "bekendtgørelsen, påbegyndelsen og den første formulering af en Anden Oplysnings kampånd." (Brandom 2004: 2). Ligesom den Første Oplysning opfattede den pragmatistiske Anden Oplysning fornuften som "den højeste magt i den menneskelige tilværelse", hvor fornuft blev forstået "efter det forbillede, der var givet ved de former for forståelse, som er karakteristiske for naturvidenskaberne" (Brandom 2004: 2). Disse former for forståelse undergik et skifte i det nittende århundrede – darwinistisk biologi afløste newtonsk fysik som paradigmet – og pragmatisterne forsøgte at opdatere Oplysningsprojektet i lyset af denne udvikling. Men der var andre træk ved den Første Oplysning, som de klassiske amerikanske pragmatister ønskede at korrigere. Brandom bemærker, at nogle af disse allerede var blevet påpeget af romantikerne, og at afvisningen af dem gav pragmatisterne og romantikerne en fælles sag. De afviste begge de "tilskuerteorier om viden", som den Første Oplysning gik ind for, de henledte begge opmærksomheden på den teoretiske videns oprindelse i det praktiske engagement i verden, og de vendte sig begge mod et "begreb om det organiske" for at hele – med Brandoms formulering – "det dualistiske sår påført af den ubetænksomme

brug af en for skarp distinktion mellem bevidsthed og verden” (Brandom 2004: 2).

Men trods al deres tilknytning til Romantikken forblev pragmatisterne afgørende forbundne med Oplysningens rationelle principper. Hvor romantikerne ifølge Brandoms historie svarede igen på den Første Oplysning med en irrationalistisk ”prioritering af følelse over fornuft, intuition over erfaring, [og] af kunst over videnskab”, holdt pragmatisterne hovedet koldt og søgte (for nu at låne endnu en vending fra Habermas) at oplyse Oplysningen om den selv (Brandom 2004: 3).<sup>2</sup> Og selvom pragmatisterne for en tid var forført af Romantikken ’vitalistiske biologi’ og ’organiske metaforer’, lykkedes det dem snart at ryste dette af sig. Mens dens semantik var længere tid om at modne (til dels som en følge af dens svaghed for organicisme), så er pragmatismen nu i en position, hvor den ikke alene kan forkynde, men også forsvare en Anden Oplysnings sag på systematisk vis.

Brandom hævder, at den er i stand til at gøre dette på grund af de magtfulde teoretiske ressourcer, der i det tyvende århundrede blev tilgængelige for filosoffer, som fokuserede på de ”diskontinuiteter med naturen”, som sproget både ”etablerer” og ”fremtvinger” (Brandom 2004: 15). Betoningen af ”kontinuiteterne mellem begrebsbrugere og den organiske natur” forhindrede de klassiske amerikanske pragmatister i at udvikle en adækvat teori om det begrebslige. Men Brandom erkender, at betoningen af kontinuitet ikke var uden bagslag, og han indrømmer, at ”vi endnu ikke har løst spændingerne mellem naturalistisk assimilationisme og normativ eksceptionalisme vedrørende de diskursive praksisser, der er mest karakteristiske for os” (Brandom 2004: 15).

Dette er en pæn formulering af et af de mest fundamentale problemer i moderne filosofi. Men man kan ikke undgå at blive slået af, hvor nøje den definerer det centrale problem, som den romantiske bevægelse (i højere grad end den Første Oplysning) så sig selv som stående overfor. Fra sin begyndelse med Herder, Hölderlin, Schleiermacher og andre var den romantiske bevægelse lige præcis beskæftiget med at forene autonomien (normativ eksceptionalisme) og den dyriske natur (naturalistisk assimilationisme) hos det væsen, der først og fremmest er kendetegnet ved sine sprogformer, (der i denne fremstilling er det *rationelle* dyr). Og det var med øje for at løse dette problem, at romantikerne først formulerede det syn på tingene, der takket være Berlins og Taylors tolkninger, er blevet almindeligt kendt (især blandt idéhistorikere) som ’ekspressivisme’.

Mens Taylor og Brandom således begge opfatter ekspressivismen som hvilende på tesen om udtrykkets semantiske forrang, (at udtryk – ikke repræsentation – kommer først i rækken af forklaringer på mening), og mens de i alt væsentligt er enige om, hvem der tilhører den ekspressivistiske kanon (særligt

Hegel, Heidegger og Wittgenstein), så spiller romantikerne en prominent rolle i Taylors, (men ikke i Brandoms), panteon af ekspressivister, og de gør det *på grund af* (ikke på trods af) deres beskæftigelse med at bringe den kontinuitet frem, der eksisterer mellem det rationelle menneskedyr og resten af den organiske natur. Den filosof i det tyvende århundrede, der velsagtens var mest optaget af dette anliggende, nemlig Merleau-Ponty, regnes også for en central ekspressivist af Taylor, men ikke af Brandom.<sup>3</sup>

For bedre at kunne forstå, hvor Taylors groft sagt 'romantiske' ekspressivistiske paradigme adskiller sig fra Brandoms Andens Oplysnings ekspressivisme, må vi have en klarere idé om, hvad det er ved 'udtryk', der gør dette fundamentalt ud fra en semantisk betragtning. Jeg vil behandle Taylors eget syn herpå om et øjeblik. Men vi får et fingerpeg om Brandoms og Taylor forskellige filosofiske opfattelser af udtryk i bestemte egenskaber ved det almindelige begreb om udtryk; altså begrebet, sådan som dette benyttes i dagligsproget. Så lad os se kort på dem først.<sup>4</sup>

### *To egenskaber ved udtryk*

Overvej først, hvad vi normalt mener med et 'ansigtsudtryk'. En fremtrædende og åbenlys egenskab ved et ansigtsudtryk er, at det er forbundet med en form for *aktivitet*. At smile, lave grimasser og surmule er noget, vi gør mere eller mindre frivilligt. Jeg kan smile foran et kamera, hvis jeg beslutter mig for det, eller gøre det spontant og uden betænksomhed for at hilse på en ven, der nærmer sig. Udover at være en form for handling, afslører ansigtsudtryk noget om vores indre tilstand. Når mit ansigt falder sammen ved at høre en dårlig nyhed, så tilkendegiver jeg noget om, hvordan jeg føler. Kommunikation afhænger selvfølgelig af sådanne udtryk. Men ansigtsudtryk synes ikke blot at *afspejle*, hvordan subjekter føler. De synes faktisk også at hjælpe med til at *konstituere* følelsen. Det kan kræve mere end et smil at få mig til at føle mig glad, men at udtrykke en følelse kan helt sikkert gøre en forskel med hensyn til, hvordan følelsen *er*.

Tænk nu på særlige kontekster, hvor vendingen 'udtryk dig' kunne bruges. Vi kan forestille os, at den bliver brugt af en træner for et hold med øvede spillere, der efter at have gennemgået al træningen, taktikken osv. til slut får at vide, at de ikke skal bekymre sig om at adlyde denne eller hin ordre og blot spille deres eget spil. Selvfølgelig indbefatter det at udtrykke sig også her aktivitet: det at gøre noget. Men det indebærer også at gøre noget *nyt* – noget, der ikke er gjort (eller måske ikke engang tænkt på) før. For den øvede spiller er det at udfolde sig selv ikke blot at gentage, hvad hun har gjort før, selvom

færdigheden kan være opnået ved konstant gentagelse. Det er snarere det at *skabe* et spil, uden at meningen (i betydningen at have til hensigt) nødvendigvis er at gøre det, eller uden at vide i forvejen, at det vil blive gjort. Dette er forskellen på at udtrykke sig selv og f.eks. gøre sig bemærket. Begge dele indbefatter former for fri handling, men den frihedsmodus, som er forbundet med udtryk, har en åbenhed, mulighed og et rum for kreativitet, der mangler i fri selvhævdelse.

Jeg nævner blot disse eksempler for at henlede opmærksomheden på to forskellige egenskaber ved, hvad det at 'udtrykke' noget normalt betyder. Den ene er, at et udtryk er et spørgsmål om at *gøre* noget. Den anden relaterer sig snarere til det at *frembringe*; til skabelsen af noget, der ikke eksisterede (eller kun havde potentialet til at eksistere) før udtrykket.

I den udstrækning at en repræsentation er forbundet med et korrespondensforhold mellem to forskellige elementer eller med en passiv afspejling af én ting i en anden, kan vi let se, hvordan et udtryk (både som en 'gøren' og som en 'konstituering') står i modsætning til den. Vi kan også let se, hvordan det at udtrykke noget, i det mindste i betydningen at gøre noget, er underlagt normer. Hvis man gennem et udtryk *gør* noget med noget, så kan vi straks se, at udtrykkets korrekthed eller ukorrekthed er et spørgsmål om *handlingens* sømmelighed eller usømmelighed. Udtrykkets normativitet ville så ikke være mere mystisk end en hvilken som helst handling, og denne kunne blive rekonstrueret ud fra den praktiske fornufts grundlæggende principper.

Det er denne egenskab ved udtryk, som den Anden Oplysnings ekspressivisme trækker på. Pragmatisterne forsøgte, med Brandoms ord, at "finde ud af, hvad det er, vi *gør* [...] der betyder at *tænke* eller *vide* noget, selv *uden* held" (Brandom 2004: 15). Ganske vist led nogle af pragmatismens klassiske formuleringer af en snæver, *instrumentalistisk* forståelse af, hvad den praktiske fornufts grundlæggende principper var. De syntes at antyde, at praktisk fornuft simpelt hen var et spørgsmål om at bestemme de mest effektive midler til et givet mål. Ved overilet at foreslå, at en teoris sandhed f.eks. bestod i dens nyttighed, eller at den instrumentelle kontrol over omgivelserne kunne levere kriteriet for genuin viden, gentog nogle pragmatister en fejltagelse fra den Første Oplysning. Den instrumentalistiske fejlslutning er også tydelig i den 'ekspressivistiske' metaetiks klassiske formuleringer.<sup>5</sup> Denne teori analyserer helt korrekt moralske dommes mening med hensyn til deres ekspressive brug snarere end til deres formodede repræsentationelle funktion, (som de under alle omstændigheder ikke har: Der er ingen uafhængig moralsk virkelighed at repræsentere ifølge dette synspunkt). Men teorien reducerer fejlagtigt de implicitte normer i et udtryk til den instrumentelle fornufts. F.eks. giver meningen med "X er forkert" i emotivisternes normale 'ekspressivistiske' analyse kun udtryk for en følelse (af

misbilligelse), der har det praktiske formål at fremkalde misbilligelse hos modtageren. Men mens denne teori leder det rigtige sted efter de implicitte normer ved afsigelsen af moralske domme (nemlig social praksis), så rekonstruerer den disse praktiske normer på den forkerte måde. Den er med rette 'anti-repræsentationalistisk' og ekspressivistisk, men med urette instrumentalistisk.

Taylor er også yderst kritisk over for emotivismen, men selv han er villig til at indrømme, at den har fat i noget vigtigt. Nemlig den indsigt, at moralske domme forstået som udtryk 'frembringer noget'. Taylor ville være enig i, at udsigelsen af moralske domme frembringer en særlig social relation mellem afsender og modtager, og at dette er et vigtigt aspekt ved deres mening. I princippet kunne sådanne talehandlinger tjene til at etablere eller styrke instrumentelle relationer mellem mennesker, men det vil afhænge af den kulturelle kontekst.<sup>6</sup> Imidlertid har Taylor en mere alvorlig indvending mod emotivistisk ekspressivisme. Nemlig at denne forudsætter en ontologi af naturlige kendsgerninger, som mennesker blot projicerer deres værdier hen på. Hans fundamentale indvending er mod anti-realismen i denne form for analyse; dvs. dens forudsætning, at værdier ikke er andet end et subjektivt spørgsmål, og at de eneste objektive tilstande er de, der er beskrevet på en værdineutral måde af de moderne naturvidenskaber. Taylor afviser således den *subjektivistiske* udlægning af hvad, der 'frembringes' af denne slags udtryk, og af, hvem der frembringer det. Ifølge Taylors synspunkt er den instrumentalistiske tolkning af, hvad der gøres, når man afsiger moralske domme, én grund til af afvise emotivistisk ekspressivisme, mens den subjektivistiske tolkning af, hvad der frembringes ved brugen af moralsk sprog, er en anden.

Taylor er enig med Brandom og pragmatisterne i, at udtryk er en form for menneskelig aktivitet. Det er en slags handling. Som sådan er udtryk underlagt praktiske normer. Men efter Taylors opfattelse stammer udtrykkets semantiske betydning i mindre grad fra denne egenskab end fra den anden, jeg identificerede ovenfor, nemlig deres evne til at frembringe noget. Dette er også den egenskab ved udtryk, som Merleau-Ponty og den romantiske tradition – de to hovedkilder til Taylors, men ikke Brandoms ekspressivisme – fokuserede på. Mens ekspressivisterne, der præger Taylors forståelse af ekspressivisme, ikke benægter den pragmatiske pointe, at udtryk som en form for menneskelig aktivitet er underlagt praktiske normer, så er det afgørende punkt for dem den rolle, som udtrykket spiller for tydeliggørelsen af noget. Lad mig nu udbyde, hvor Taylor fører denne idé hen.

*Taylors 'romantiske' ekspressivisme*

Taylors eksplicitte udgangspunkt for at fundere over udtryk er, at "et udtryk tydeliggør noget i en legemliggørelse" (Taylor 1979: 73). Denne simple formulær afslører allerede meget om Taylors ekspressivistiske filosofiske orientering. Hvis det er, hvad vi i filosofisk henseende mener med udtryk, så indebærer idéen om, at udtryk kommer først i rækken af forklaringer på mening, at legemliggørelse er en essentiel egenskab (eller forudsætning) ved ting, der er meningsbærende. En ting, vi åbenlyst opfatter som meningsbærende, er menneskelig erfaring. Hvis dette er tilfældet, så kan erfaringens 'meningsindhold' på et fundamentalt niveau ikke adskilles fra dets manifestation i den menneskelige krop. Det ville f.eks. være forkert at formode, at erfaring (som bærer af mening) kun tilfældigt er forbundet med den krop, i hvilken den tydeliggøres. Denne idé støttes alligevel af repræsentationalistiske erfaringsteorier, der modstiller en indre verden af repræsentationer med en ydre verden af repræsenterede genstande. Taylors ekspressivisme står fra begyndelsen i modsætning til den 'indre-ydre' skelnen, der følger med normale repræsentationalistiske bevidsthedsteorier.<sup>7</sup> Ja, hele pointen med ekspressivismen – hvad der gør den så attraktiv for Taylor – er, at den undgår denne slags dualisme. I stedet opfatter den bevidstheden som uadskillelig fra sin inkarnation i materien. Dette er et fundamentalt aksiom i Taylors ekspressivisme, som han tidligt blev overbevist om af Merleau-Ponty, og som hans studier af den romantiske tænkning og dens arv (særligt Hegel) yderligere indprentede ham (Taylor 1965: 326-327).

Ifølge denne form for ekspressivisme deler mennesker en naturlig evne til at udtrykke følelser, ønsker og hensigter i handling med andre dyr. Tale er en naturlig videreudvikling af denne evne til handling. I tråd med Herder benytter Taylor en genetisk tilgang til sproget, der sporer dette tilbage til vores engagerede, legemliggjorte position i verden (Taylor 1991). Vores oprindelige tilstand er ikke som bevidstheder med private tanker og følelser, der så efterfølgende bliver kommunikeret ud gennem tale, (dette er dog en færdighed, vi senere opnår som en forfinelse af vores evne til at udtrykke os lingvistisk). Tankerne og følelserne, som vi genkender i os selv og andre, bliver snarere til, når vi genkender dem ved den måde, hvorpå vi udtrykker og artikulerer disse tanker og følelser. At sige at sprog udtrykker mening, er at sige, at meningen, som sproget bibringer, er bundet til dets lingvistiske legemliggørelse: Meningen går ikke forud for sin lingvistiske form i sprogbrugerens bevidsthed. På denne måde er meningen *virkeliggjort* og ikke blot *kommunikeret* i det, Taylor kalder "den semantiske dimension" (Taylor 1995: 103). Ifølge Taylors Herder-inspirerede synspunkt er sprogets primære funktion ikke at beskrive noget, der allerede er der – noget, der ville være der selv uden sprog – hvilket dog på den anden side ikke betyder, at sproget ikke ofte er deskriptivt. Oprindeligt udtryk-

ker sproget nærmere nogle ting, der kun kan tydeliggøres gennem udtrykket, dvs. inden for den semantiske dimension.

Men hvis meninger ikke eksisterer før udtryk, så konstituerer udtrykket meningen på afgørende vis. Denne meningsskabende, konstitutive rolle, som udtrykket spiller, er ganske central i Taylors arbejder om sproget, og det ville kun være en mindre overdrivelse at sige, at hele hans ekspressivistiske sprogfilosofi er indrettet på at genvinde en fornemmelse for dettes betydning (Taylor 1985b). De tre primære måder, hvorpå Taylor opfatter meninger som værende konstitueret inden for sproget, er som følger: For det første og som tidligere nævnt er der visse interpersonelle relationer, der kun kommer frem for så vidt de udgår fra en ekspressiv handling. Alle slags sociale relationer er kun mulige ved, at det rigtige ord bliver sagt på det rigtige tidspunkt, på den rigtige måde. Bare ved f.eks. at sige 'undskyld' kan et helt nyt socialt rum blive åbnet. For det andet er der en række følelser, hvis faktiske indhold afhænger af de ord, der benyttes til at udtrykke dem. Ved f.eks. at finde lige det rette udtryk, kan en forvirrende, bekymrende følelse blive klar, og med klarheden manifesterer en ny følelse sig. Og for det tredje henleder Taylor opmærksomheden på moralske standarder, hvis evne til at overbevise og bevæge os er afhængig af den måde, vi udtrykker dem på. I alle tre tilfælde frembringer det lingvistiske udtryk noget, som ikke kan eksistere uden sprog eller uden for den semantiske dimension. Ved at udtrykke tanker, følelser, ønsker og hensigter i sproget kan vi forvandle dem. Ved at give dem en reflektiv dimension kan vi faktisk skabe nogle nye. På denne måde fremkalder sproget mening, og evnen til at fremkalde eller skabe mening er iboende i det. Sproget skaber derved muligheder, der ikke eksisterer for ikke-lingvistiske væsner.

Ifølge dette synspunkt er sprogets normativitet altså afgjort af de *mangfoldige* standarder for korrekthed og ukorrekthed, der har magten i den semantiske dimension – ikke *kun* af sandhed og falskhed. Rigtighed er ikke kun et spørgsmål om overensstemmelse mellem udtrykket og hvad, der udtrykkes, eller mellem en påstand og dens genstand. Det er ikke kun deskriptive eller kategoriske udtryk, der er underlagt normer. Standarder for korrekthed og ukorrekthed gælder også andre slags udtryk. Et ord eller en formulering kan f.eks. være passende til at etablere en ønsket interpersonel relation ('undskyld', der skaber forsoning); passende til at klargøre en ubestemmelig følelse (f.eks. indignation i stedet for vrede); eller kan lede et handlingssubjekt til at agere på den måde, der er krævet af situationen.

Der er derfor ifølge Taylors ekspressivisme normative begrænsninger på ikke-påpegende former for sprogbrug – sprogbrug, der ikke indebærer tale *om* en uafhængigt eksisterende genstand. Vi må lede efter det rigtige ord eller den rigtige formulering i en mangfoldighed af kontekster. Og i nogle kontekster



kan det at være retfærdig over for fænomenerne eller det at udtrykke dem korrekt kræve en radikal lingvistisk nyskabelse. Lingvistisk eller semantisk nyskabelse kan i sig selv konstituere meningen. Ikke bare deskriptiv prosa, men 'poetiske' udtryksformer bredt forstået kan være påkrævede for (så at sige) at finde frem til sandheden. Dette antyder, at vi ved at gøre ting såsom at fremkalde den rigtige stemning eller at formulere en følelse med den rette nuance er lige så ansvarlige (eller underlagt normer) som vi er, når vi fremfører bogstavelige påstande om noget. Deskriptiv prosa mister hermed sin status som det paradigmatiske centrum for mening. Og det var denne skabende kraft ved sproget, minder Taylor os om, som romantikere tog udgangspunkt i. Ved at vende sig mod *kunstværket* som det paradigmatiske centrum for mening afviste romantikerne ikke så meget fornuft, videnskab og rationalitet, som de reagerede på det ekspressive sprogs særlige evne til at 'virkeliggøre sit eget indhold'. Taylor er sympatisk indstillet over for dette træk, og hans rekonstruktioner af rationalet bag det har betydet meget i bestræbelsen på at få den romantiske ekspressivismes nutidige relevans frem.

### *Den postromantiske dagsorden*

Samtidig er det misvisende at sige, at Taylor selv er en 'romantisk' ekspressivist. Konsekvensen af hans ekspressivisme er helt sikkert ikke at prioritere følelse over tanke eller intuition over erfaring. Taylor har heller ikke nogen hang til 'begrebet om det organiske' eller 'vitalistisk biologi', som pragmatismen flirtede kort med under Romantikens tryllebinding. Han er enig med Brandom i, at naturbegrebet er blevet så grundigt affortryllet af naturvidenskaberne, at projektet med at genfinde mening i naturen på det 'ontiske' niveau – dvs. på de niveauer, hvor objektive videnskabelige beskrivelser og de metafysiske diskurser, der begrunder dem, fungerer – er passé. Men for Taylor betyder dette ikke, at problemet med at forene bevidsthed og natur, som romantikerne kun delvist succesfuldt tumlede med, er forsvundet. Ifølge Taylor kan dette problem heller ikke blot tilskrives "den ubetænksomme brug af en for skarp distinktion mellem bevidsthed og verden", som Brandom foreslår. Det skyldes, at på trods af alt det fremskridt, som teorien om begreber har været i stand til at skabe ved at fokusere på diskontinuiteten mellem begrebsbrugere og den organiske natur, så er begrebsbrugere stadig altid legemliggjorte i naturen, og deres forståelse udvikles ud fra nogle genetisk set mere grundlæggende forebegrebslige ekspressive evner. Forsømmer man fortsat at tage i betragtning, hvordan mening giver sig til udtryk på dette niveau, så ville hele det ekspressivistiske projekt blive undermineret, i det mindste sådan som Taylors forstår

det. Omvendt fremtræder genopdagelsen af den levede erfarings før-begrebslige indhold som en mere lovende (og filosofisk set mindre krævende) måde at forene bevidsthed og verden på end fuldblodet romantisk organicisme.

Taylors ekspressivism kan heller ikke opfattes som 'romantisk', hvis dette betyder at prioritere kunst over videnskab som et middel til at udtrykke sandhed. Som jeg allerede har antydnet, så virkeliggør en objektiv videnskabelig beskrivelse i Taylors fremstilling et potentiale for ekspressiv 'korrekthed', som ikke-videnskabelige diskurser ikke kan måle sig med. Ved siden af videnskaben virkeliggør kunsten andre former for ekspressivt potentiale og har sine egne standarder for hensigtsmæssighed, sådan som romantikerne antog. Men selv i dette tilfælde mener Taylor ikke, at kunst virkeliggør udtrykskræfter på helt den samme måde, som romantikerne foreslog. Der er adskillige årsager til dette. Den ene har at gøre med det, Taylor kalder for "sprængningen" af "den ekspressivistiske vending", som blev iværksat af romantikerne, hvorved ekspressive praksisser, der tydeliggør en betydningsrækkefølge, hvori subjektet er placeret, bliver spredt og bragt i konflikt med hinanden (Taylor 1989: 390). En relateret årsag har at gøre med sammenbruddet af det, Taylor kalder for en "offentligt etableret referencerække" – som romantikerne kunne forudsætte, men som ikke længere hersker i den postromantiske verden – hvor kunstneriske udtryk kunne påberåbe sig intersubjektiv gyldighed (Taylor 1989: 491). En tredje årsag angår holdbarheden af den romantiske antagelse, at kunsten kunne forene bevidsthed og natur ved at afsløre naturen som det, Taylor kalder et "konstitutivt gode", dvs. en virkelighed, der fortjener utvetydig bekræftelse (Taylor 1989: 93). Det blev den romantiske kunsts lod at afsløre, og at tydeliggøre, livets gang (élan vital) i naturen og den forøgelse af livet, der hændte, da naturen udtrykte sig selv som kunst – alt sammen naturligvis i en borgerlig industrialiseringskontekst. Men i vores egen 'postromantiske' historiske kontekst kan naturens godhed og værdien af et liv levet i 'kontakt' med den ikke ligeså umiddelbart tages for givet.

Ikke desto mindre forbliver idéen om, at et kunstværk er det paradigmatisk eksempel på udtryk – netop i den betydning, at det "tydeliggør noget i en legemliggørelse" – fundamental for Taylors ekspressivism. Taylor har denne idé fra romantikerne, men set i bakspejlet kan han sige, at romantikerne havde en begrænset og i nogle henseender naiv forståelse af, hvad sådanne udtryk indebar. De så med rette, at den kreative forestillingsevne har en uundværlig rolle at spille i artikulationen (eller udtrykket) af vores intuitive følelse af at tilhøre en åndeligt betydningsfuld virkelighed i den moderne verden. Kunstværket tydeliggør en "moralisk virkelighed", der ellers ville være utilgængelig; det "afslører en verden". Men set fra Taylors postromantiske perspektiv er den forståelse, som opnås gennem sådanne udtryk "forsynet med en personlig

vision” på en mere radikal måde end romantikerne kunne have indset (Taylor 1989: 510). Dette betyder ikke, at den ’moralske’ virkelighed, der bliver afsløret i et kunstværk *bare* er subjektets opfindelse; *kun* et fantasiprodukt uden ydre grundlag. Men det vil sige at erkende den uundgåeligt subjektive måde, som dette grundlag kommer til udtryk på.

På dette sted adskiller Taylor sig fra Hegels rationalistiske ekspressivisme og indirekte fra Brandoms. På den ene side hævder Taylor, at kunstværket kan give legitimt, ikke-begrebsligt og *uerstatteligt* udtryk for et subjekts intuitive virkelighedssans. Kunst er ikke kun Åndens bevidsthed om sig selv ”i mangel på begreber”, som Hegel foreslog, men en genuin kilde til forståelse, der i det mindste i nogle tilfælde ligger *uden for* rækkevidden af det begrebslige (Taylor 1975: 467). Taylor afviser således den hegelianske idé om den absolutte viden – om en *Aufhebung* af kunst til filosofi. I denne fremstilling er hans ekspressivisme ensbetydende med en endelighedshermeneutik, der står i modsætning til den absolutte idealisme, som Brandom finder sympatisk (Brandom 2000b). På den anden side fastholder Taylor, at det er et åbent spørgsmål, hvorvidt *normerne*, som udtrykkene er underlagt, har et *menneskeligt* eller *ikke-menneskeligt* udspring. Brandoms ekspressivisme afgør bestemt denne sag til fordel for den sekulære mulighed. Ja, at begribe dette er lige nøjagtigt hvad absolut viden handler om: At tage ansvar for de diskursive praksisser, der karakteriserer os. Det er også det grundlæggende princip for pragmatismen og for det ’oplysningsprojekt’, som pragmatismen førte videre. Richard Rorty har bemærket, at det er lykkedes bedre for Brandom end for nogen anden at retfærdiggøre dette kerneprincip i Oplysningstænkningen filosofisk, og det er svært at være uenig med ham (Rorty 2002). Brandom viser, hvordan *autoritet* som udtryk hviler på den *frihed*, som de, der selv deltager i ekspressive praksisser, har. Idéen om at udtrykssubjektet kan stilles til regnskab af en eller anden ikke-menneskelig kilde til normer er en torn i øjet på denne form for ekspressivisme. Taylors ekspressivist vil måske svare, at mens autoriteten forlenet med udtryk blot er et menneskeligt, socialt spørgsmål, så kan fortræffelighed som udtryk fordre erkendelsen af ikke-menneskelige betydningskilder (såsom de naturlige omgivelser eller andre arter). Sådant en erkendelse ville ikke behøve at indebære *lydig*hed over for noget ikke-menneskeligt, men den ville synes at kræve åbenhed over for muligheder, som Oplysningens synspunkt dømmer ude *a priori*.

Der står således meget på spil i debatten mellem Taylors og Brandoms ekspressivisme. Det er en debat, der i høj grad er værd at føre videre.

*Oversat fra engelsk af Hans Henrik Hjermitzlev*

## Noter

<sup>1</sup> Se særligt Taylor 1975; 1979; 1985a og 1989, især kapitel 21.

<sup>2</sup> For Habermas' argument for en 'oplyst Oplysning', se Habermas 1987.

<sup>3</sup> Taylor henviser til Merleau-Pontys ekspressivisme så langt tilbage som i 1958, i sin første publicerede akademiske artikel (skrevet sammen med Michael Kullman), i Taylor & Kullman 1958: 127f.

<sup>4</sup> For Brandoms og Taylors egne refleksioner over, hvordan deres filosofiske opfattelser af udtryk relaterer sig til begrebet, sådan som dette benyttes i dagligsproget, se Brandom 2000a: 7f. og Taylor 1979.

<sup>5</sup> Se f.eks. Ayer 1946.

<sup>6</sup> Mens Taylor i det store hele er sympatisk indstillet over for MacIntyres metaetik, så går han ikke så langt som til at støtte MacIntyres tese i *After Virtue*, at emotivisme slet og ret afspejler den degenererede moralske tilstand i det moderne samfund. Se MacIntyre 1984.

<sup>7</sup> Se f.eks. Taylor 2002.

## Litteratur

Ayer, Alfred J. (1946): *Language, Truth and Logic*, 2. udg., London: Gallancz.

Brandom, Robert B. (1994): *Making it Explicit*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Brandom, Robert B. (2000a): *Articulating Reasons*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Brandom, Robert B. (2000b): "Some Pragmatist Themes in Hegel's Idealism: Negotiation and Administration in Hegel's Account of the Structure and Content of Conceptual Norms" i *European Journal of Philosophy* vol. 7, nr. 2, s. 164-89.

Brandom, Robert B. (2004): "The Pragmatist Enlightenment (and its Problematic Semantics)" i *European Journal of Philosophy* vol. 12, nr. 1, s. 1-16.

Habermas, Jürgen (1987): *The Philosophical Discourse of Modernity*, Cambridge: Polity Press.

Habermas, Jürgen (2000): "From Kant to Hegel: on Robert Brandom's Pragmatic Philosophy of Language" (oversat af Maeve Cooke) i *European Journal of Philosophy* vol. 8, nr. 3, s. 322-355.

MacIntyre, Alisdair (1984): *After Virtue*, 2. udg., London: Duckworth.

Rorty, Richard (2002): "Cultural Politics and the Question of the Existence of God" i Nancy Frankenberry (red.): *Radical Interpretation of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 53-77.

Taylor, Charles (1965): "Genesis", anmeldelse af Maurice Merleau-Ponty: *The Structure of Behaviour* i *New Statesman* vol. 70, 3. september 1965, s. 326-7.

Taylor, Charles (1975): *Hegel*, Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, Charles (1979): "Action as Expression" i Cora Diamond & Jenny Teichmann (red.):

- Intention and Intentionality*, Ithaca: Cornell University Press.
- Taylor, Charles (1985a): "Hegel's Philosophy of Mind" i *Human Agency and Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1985b): "Theories of Meaning" i *Human Agency and Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1989): *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1991): "The Importance of Herder" i Edna Margalit & Avishai Margalit (red.): *Isaiah Berlin: A Celebration*, Chicago: University of Chicago Press. Genoptrykt i Taylor 1995.
- Taylor, Charles (1995): *Philosophical Arguments*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Taylor, Charles (2002): "Foundationalism and the Inner-Outer Distinction" i Nicholas H. Smith (red.): *Reading McDowell: On Mind and World*, London: Routledge.
- Taylor, Charles & Kullman, Michael (1958): "The Pre-Objective World" i *The Review of Metaphysics* vol. 12, s. 103-32.